

Nguyễn Thanh
Đ. Hùng

TÔN-THỨC-BÌNH
(Trung-quốc)

VCD
2084

VỀ QUY LUẬT QUAN HỆ SẢN XUẤT
NHẤT ĐỊNH PHẢI PHÙ HỢP
VỚI TÍNH CHẤT CỦA
LỰC LƯỢNG SẢN XUẤT

NHÀ XUẤT BẢN TIỀN PHONG

Vep
2084

VỀ QUY LUẬT QUAN HỆ SẢN XUẤT NHẤT ĐỊNH PHẢI
PHÙ HỢP VỚI TÍNH CHẤT CỦA LỰC LƯỢNG SẢN XUẤT

TÔN THỨC BÌNH
(Trung - quốc)

I- CÁI GÌ QUYẾT ĐỊNH TÍNH CHẤT CỦA
LỰC LƯỢNG SẢN XUẤT

Lực lượng sản xuất bao gồm nhân tố người và nhân tố vật, đó là điều mà mọi người đều nhất trí thừa nhận. Nhưng về nhân tố người, có đồng chí cho rằng đó chỉ là năng lực lao động (kỹ năng lao động, kinh nghiệm sản xuất v.v...) của người lao động, có đồng chí lại cho rằng nhân tố người không riêng chỉ là năng lực lao động mà còn bao gồm cả tình trạng tư tưởng (thái độ lao động, hứng thú lao động, v.v...) của người lao động. Về nhân tố vật, có đồng chí cho rằng đó chỉ là công cụ lao động, có đồng chí lại cho rằng đó là tư liệu sản xuất, bao gồm phương tiện lao động (tư liệu lao động) và đối tượng lao động. Thật ra, về nhân tố người, Các Mác đã nói: "Chúng tôi hiểu sức lao động hoặc năng lực lao động là toàn bộ thể...."

lực và trí lực ở trong nhân thể 1 con người; trong nhân cách sinh động của người đó. Khi con người vận động thể lực và trí lực thì thông thường sẽ sản xuất ra giá trị sử dụng nào đó" (1) Người lao động là người hoàn chỉnh, ta không nên chia cắt họ ra mà cho rằng chỉ có thể lực kỹ năng lao động, kinh nghiệm sản xuất v.v... của họ là tham gia vào lực lượng sản xuất xã hội, còn thái độ lao động, hứng thú lao động của họ v.v... thì lại không tham gia vào lực lượng sản xuất xã hội. Về nhân tố vật, những đồng chí cho rằng đó là tư liệu sản xuất, cũng thừa nhận công cụ lao động, nhất là công cụ lao động bằng máy là yếu tố đặc biệt quan trọng trong tư liệu sản xuất. C.Mác nói: Trong phương tiện lao động thì những phương tiện lao động có tính chất máy móc (tổng quát lại có thể nói đó là hệ thống xương và hệ thống bắp thịt của sản xuất) có thể nêu rõ được những đặc trưng có nhiều tính chất quyết định hơn của một thời kỳ sản xuất xã hội, so với những phương tiện lao động chỉ dùng để chứa đựng đối tượng lao động (Ví dụ: ống dẫn, thùng, gió, bình v.v...). Tổng quát lại có thể gọi là hệ thống mạch máu của sản xuất" (2) nhận thức của mọi người về lời dạy đó của C.Mác, hầu như không có gì khác nhau.

Ở đây, trước hết tôi muốn bàn về vấn đề giữa hai nhân tố người và nhân tố vật trong sản xuất, nhân tố nào quyết định tính chất của lực lượng sản xuất? Hoặc cụ thể hơn. Giữa tính chất của người lao động và tính chất của tư liệu sản xuất trong sản xuất, cái nào quyết định tính chất của lực lượng sản xuất.

(1) C.Mác. Tư bản, quyển 1, bản tiếng Trung quốc, Nhà xuất bản Nhân dân, 1953, trang 176

(2) Như trên, trang 195

Về vấn đề này, C. Mác không nói đến một cách trực tiếp, nhưng C. Mác đã từng nói: " Những quan hệ xã hội này sinh ra giữa những người sản xuất, những điều kiện mà những người sản xuất đó dựa vào để trao đổi hoạt động với nhau và để tham dự vào nên sản xuất chung. Điều kiện sẽ khác nhau tùy theo tính chất của tư liệu sản xuất. Li do với sự phát minh ra công cụ tác chiến mới, tức vũ khí dùng để bắt, toàn bộ tổ chức bên trong của quân đội, tất nhiên cũng thay đổi, những quan hệ mà các cá nhân dựa vào đó để tổ chức thành quân đội và để có thể có hành động quân sự cũng thay đổi, những quan hệ này sinh ra giữa các quân đội cũng thay đổi... Tóm lại, những quan hệ xã hội mà các cá nhân dựa vào đó để tiến hành sản xuất, tức quan hệ sản xuất xã hội, sẽ thay đổi và cải biến theo sự biến đổi và phát triển của tư liệu sản xuất vật chất, của lực lượng sản xuất." (3)

Những lời dạy tương tự như thế còn có thể kể ra nhiều. Những lời dạy đó đều chỉ rõ một cách dứt khoát rằng: quan hệ sản xuất nhất định phải phù hợp với tính chất của tư liệu sản xuất. Vậy liệu chúng ta có thể cho rằng tính chất của tư liệu sản xuất, nhất là của công cụ lao động, nhất là của công cụ lao động, quyết định tính chất của lực lượng sản xuất không? Tôi nghĩ có thể được. Tại sao vậy? Để giải đáp, chúng ta hãy phân tích vấn đề từ trên hai mặt: tính chất của người lao động và tính chất của tư liệu sản xuất trong sản xuất.

Người lao động trong sản xuất có tính chất riêng của họ, đó là tính chất xã hội của họ ;

(3) C. Mác: Lao động làm thuê và tư bản, trong Mác-Ang ghen: Toàn tập, quyển 6, bản tiếng Trung quốc, Nhà xuất bản Nhân dân, 1961 trang 486-487.

Trong xã hội có giai cấp thì đó là tính chất giai cấp của họ. Từ xưa đến nay, có mấy loại người lao động có tính chất khác nhau như sau: thành viên của công xã nguyên thủy, nô lệ của xã hội chiếm hữu nô lệ, nông dân cá thể, thợ thủ công của xã hội phong kiến, người lao động làm thuê của xã hội tư bản chủ nghĩa, công nhân và nông dân của xã hội xã hội chủ nghĩa. Mỗi loại người lao động đó lại có địa vị xã hội, thái độ lao động, hứng thú lao động, kỹ năng lao động, kinh nghiệm sản xuất khác nhau. Toàn bộ thể lực và trí lực của họ tạo thành sức lao động với tính chất nhất định. Thể lực của họ không nêu rõ được tính chất của lực lượng sản xuất. Điều đó có thể nói là không cần chứng minh nữa; vì rằng từ xưa đến nay, thể lực của người lao động không có biến đổi gì lớn, nhưng lực lượng sản xuất thì đã thay đổi tính chất nhiều lần. Còn trí lực của họ thì có thể nói rõ được tính chất của lực lượng sản xuất không. Đó là vấn đề cần nghiên cứu.

Trí lực của người lao động có thể nói là có hai mặt: 1-mặt tư tưởng, tức mặt thái độ lao động và hứng thú lao động; 2-mặt kỹ thuật, tức mặt kỹ năng lao động, kinh nghiệm sản xuất. Tôi cho rằng cả hai mặt đó đều không phải là cái cuối cùng quyết định tính chất của lực lượng sản xuất. Vì rằng thái độ lao động, hứng thú lao động của người lao động chủ yếu là do quan hệ sản xuất xã hội quyết định, hơn nữa nó còn chịu ảnh hưởng của kiến trúc thượng tầng. Địa vị của người lao động trong quan hệ sản xuất xã hội (bị bóc lột hay không bị bóc lột; bị bóc lột thậm tệ hay bị bóc lột chút ít) quyết định thái độ lao động

và hứng thú lao động của người lao động. chúng ta đều biết, lao động của người nô lệ là hoàn toàn bị bắt buộc, nông dân cá thể thì có tính tích cực lao động đến mức độ nhất định, người lao động làm thuê thì bán toàn bộ sức lao động của mình để kiếm được nhiều tiền công hơn, người lao động xã hội chủ nghĩa có giác ngộ thì coi lao động là sự nghiệp vẻ vang, do đó họ chủ động, tích cực làm hết năng lực của mình. Nếu cho rằng thái độ lao động, hứng thú lao động, v.v... của người lao động là cái quyết định tính chất của lực lượng sản xuất, thì cũng chẳng khác nào cho rằng quan hệ sản xuất quyết định tính chất của lực lượng sản xuất. Như vậy là không đúng.

Còn kỹ năng lao động và kinh nghiệm sản xuất, v.v... của người lao động thì là những cái có liên quan trực tiếp với tính chất của lực lượng sản xuất, thậm chí có thể nói đó là những cái đại biểu cho một mặt (một tính chất của sức lao động) của tính chất của lực lượng sản xuất. Bất cứ lực lượng sản xuất hiện thực nào cũng đều là sự kết hợp của người lao động với tư liệu sản xuất. Trong sản xuất xã hội, người lao động nhất định sử dụng công cụ lao động nhất định, tác động vào đối tượng lao động nhất định, thì sẽ phát huy ra được lực lượng sản xuất nhất định. Ở đây tính chất của sức lao động tất nhiên nhất trí với tính chất của công cụ lao động. Nhưng vấn đề là ở chỗ: Bản chất của sức lao động quyết định tính chất của tư liệu sản xuất, của công cụ lao động, hay là tính chất của tư liệu sản xuất, của công cụ lao động quyết định tính chất của sức lao động? Tất cả rõ ràng là tính chất của tư liệu sản xuất, của công cụ lao động quyết định tính chất của sức

lao động. Lực lượng sản xuất xã hội là một lực lượng cố sẵn đối với người lao động ở bất cứ thời đại nào. Nhưng người lao động đó tham gia sản xuất, không phải với kỹ năng lao động, kinh nghiệm sản xuất nào đó từ trên trời rơi xuống; mà khi bắt đầu tham gia sản xuất, họ gặp những tư liệu sản xuất, công cụ lao động đã cố sẵn, họ lợi dụng để phấn đấu, nghiệm sản xuất đã cố sẵn đó, rồi sau đó trên cơ sở đã cố, họ mới sáng tạo ra được cái mới nào đó. Cái mới này lại là một lực lượng cố sẵn đối với bản thân họ và đối với những người lao động sau họ; rồi họ và những người lao động sau họ lại dựa trên cơ sở mới đó mà sáng tạo ra những cái mới hơn nữa. Cứ thế mới cũ nối tiếp nhau phát triển ngày càng cao hơn. Đó là lịch sử phát triển của lực lượng sản xuất.

Công cụ lao động đầu tiên của người nguyên thủy là những cái gậy, hòn đá sẵn có trong giới tự nhiên. Từ khi có công cụ do người làm ra cho đến nay, người ta bao giờ cũng lợi dụng những công cụ đã cố sẵn để chế tạo ra những công cụ mới. Công cụ dùng để chế tạo ra đồ dùng bằng sắt đầu tiên, không phải là công cụ bằng sắt. Công cụ dùng để chế tạo ra cái máy đầu tiên, không phải là một cái máy. Có công cụ nào đó rồi mới có người sử dụng công cụ đó. Có lưỡi mác, mới có người sử dụng mác, có máy móc mới có nhà kỹ thuật; có tên lửa vũ trụ, mới có phi công vũ trụ. Kỹ năng lao động và kinh nghiệm sản xuất nào đó của người lao động phải lấy sự tồn tại khách quan của công cụ lao động nào đó và thực hiện sản xuất làm tiền đề. C. Mác nói: "Người ta không thể tự do lựa chọn lực lượng sản xuất của mình, tức cái cấu thành toàn bộ lịch sử của mình, vì rằng bất cứ lực lượng sản xuất nào cũng đều là lực

lượng có sẵn, tức đều là sản vật của hoạt động trước đó. Cho nên, lực lượng sản xuất là kết quả của năng lực thực tiễn của con người, nhưng bản thân thứ năng lực đó của con người là do điều kiện mà họ sinh sống, là do lực lượng sản xuất đã đạt được trước kia, là do hình thái xã hội đã tồn tại trước họ, là do hình thái xã hội của những người sống trong các thời đại trước họ đã sáng lập ra, chứ không phải của bản thân họ sáng lập ra, quyết định. " (4) Con người bao giờ cũng lợi dụng những điều kiện vật chất. Có cái biến được tự nhiên vật chất thì con người mới cải biến được bản thân mình. Sau khi phát minh ra thứ công cụ lao động nào đó, người lao động nhất định sử dụng thứ công cụ đó, và họ có tính chất thích ứng với thứ công cụ đó. Người lao động nào đó năm nay sử dụng công cụ thủ công thì lao động của họ là lao động thủ công; sang năm, người đó sử dụng máy móc thì lúc đó lao động của họ trở thành lao động máy móc. Tính chất của sức lao động của họ là do tính chất của công cụ lao động mà họ sử dụng quyết định, chứ không phải do tính chất của cá nhân họ quyết định. Điều đó cũng giống như trong tình hình: cùng một số chiến sĩ, nếu họ sử dụng súng trường thì họ là chiến sĩ bộ binh, nếu họ sử dụng đại bác thì họ là chiến sĩ pháo binh. Tính chất của quả lựu mà họ điều khiển là do tính chất của vũ khí mà họ sử dụng quyết định, chứ không phải là do tính chất của cá nhân họ quyết định. Muốn thay đổi

(4) C. Mác: Thử gọi P. V. AN-ni-en-cốp, trong trong Mác-Ang-ghen: Văn tuyển tập 2 quyển, quyển 2, bản tiếng Trung quốc, lần xuất bản sách báo ngoại văn Mạc tu khoa, 1955, trang 442.

/đã có để cải tạo tự nhiên vật chất

tính chất của hóa lực thì nhất định phải thay đổi vũ khí. Cũng thế, muốn thay đổi tính chất của lực lượng sản xuất thì nhất định phải thay đổi tư liệu sản xuất, công cụ lao động.

Có đồng chí nêu ra rằng lực lượng sản xuất có hai thuộc tính hay hai tính chất: thuộc tính vật chất kỹ thuật và thuộc tính xã hội. Ý kiến này cần được phân tích. Tôi cho rằng nói lực lượng sản xuất kết hợp với quan hệ sản xuất nhất định trong phương thức sản xuất nhất định thì điều đó không có gì sai cả. Nói cùng một điều kiện vật chất kỹ thuật nhưng trong phương thức sản xuất khác nhau thì sẽ có tác dụng khác nhau, điều đó cũng không có gì sai cả. Chúng ta đều biết, công trường thủ công tư bản chủ nghĩa (chứ chưa cần nói đến hợp tác xã thủ công xã hội chủ nghĩa) trong điều kiện kỹ thuật thủ công vốn có trước kia, chỉ dựa vào sự hợp tác và phân công mà có thể tăng được lực lượng sản xuất lên rất nhiều. Nhưng khi điều kiện kỹ thuật thủ công đó chưa thay đổi thì lực lượng sản xuất mới đã đạt được đó cũng chưa thể mất tính chất thủ công nghiệp của nó được. So sánh công trường thủ công tư bản chủ nghĩa với phương thức công xã thể, ta thấy đó là một bước cách mạng của phương thức sản xuất, lực lượng sản xuất đã tăng lên; nhưng tính chất của lực lượng sản xuất đã tăng lên đó thay đổi nhiều ít ra sao, sự hiệp tác và phân công áp dụng hình thức nào, xét cho cùng thì hình điều đó cũng vẫn tùy thuộc ở trình độ tập trung tư liệu sản xuất và mức độ đổi mới công cụ lao động. Vì vậy phương thức sản xuất có hai mặt: mặt kỹ thuật vật chất và mặt hình thức xã hội. Lực lượng sản xuất cũng có hai nhân tố: nhân tố người và....

nhân tố vật. Nhưng dù thế nào, chúng ta cũng không thể nói rằng lực lượng sản xuất có hai tính chất. Nếu chỉ lực lượng sản xuất có hai tính chất thì sẽ không có cách nào xét định được tính chất của nó. Điều quan trọng hơn nữa, nếu cho rằng lực lượng sản xuất có hai tính chất, thế thì nói quan hệ sản xuất nhất định phải phù hợp với tính chất của lực lượng sản xuất, là phù hợp với tính chất nào của lực lượng sản xuất; Trên thực tế, không kể là phương thức sản xuất hay lực lượng sản xuất cũng đều không thể nói là có hai tính chất. Tính chất của phương thức sản xuất do tính chất của quan hệ sản xuất quyết định; tính chất của lực lượng sản xuất do tính chất của tư liệu sản xuất quyết định; điều đó cũng giống như tính chất của quân đội là do tính chất giai cấp của nó quyết định, và tính chất hòa lực của nó là do tính chất của vũ khí mà nó sử dụng quyết định.

Tính chất của tư liệu sản xuất, của công cụ lao động là cái hết sức rõ ràng, đó chính là tính chất vật chất kỹ thuật của chúng. Nhìn riêng mặt công cụ lao động thì ta thấy từ xưa tới nay có mấy loại công cụ có tính chất khác nhau như sau: công cụ bằng đá và bằng gỗ, công cụ thủ công bằng kim loại, công cụ máy hơi nước, công cụ máy phát điện, công cụ tự động hóa. Ngày nay lại có công cụ mới hơn nữa, đó là công cụ phát động bằng năng lượng nguyên tử. Nhìn công cụ đó khác nhau về chất liệu, cấu tạo, động lực, công suất, khác nhau về tính chất vật chất, kỹ thuật. Chính những công cụ lao động khác nhau, về tính chất vật chất kỹ thuật đó quy định phương pháp lao động của người lao động (lao

động riêng lẻ, lao động tập thể, v.v...), làm cho người lao động rèn luyện được những kỹ năng lao động nhất định (lao động thủ công, lao động máy móc, v.v...) và có được những kinh nghiệm sản xuất nhất định, từ đó về mặt khách quan, nó quyết định tính chất của lực lượng sản xuất xã hội.

O đây cần nói rõ, trong các tác phẩm kinh điển không phải chỉ có danh từ "tính chất của lực lượng sản xuất", mà còn có những danh từ khác nữa, như: "giai đoạn phát triển của lực lượng sản xuất", "trình độ phát triển của lực lượng sản xuất", "mức độ phát triển của lực lượng sản xuất", v.v... Tất cả những danh từ đó đều có một ý nghĩa như nhau. Tính chất nhất định của lực lượng sản xuất tất nhiên nói rõ được giai đoạn, trình độ, tình hình phát triển nhất định của lực lượng sản xuất; mà giai đoạn, trình độ, tình hình hoặc mức độ nhất định của lực lượng sản xuất cũng tất nhiên phải dựa trên tính chất nhất định của lực lượng sản xuất. Vì vậy, khi chúng ta nói tới tính chất của lực lượng sản xuất, cũng tức là nói tới giai đoạn, trình độ, tình hình hoặc mức độ phát triển của lực lượng sản xuất; và khi chúng ta nói tới giai đoạn, trình độ, tình hình hoặc mức độ phát triển của lực lượng sản xuất thì chúng ta lại càng không thể tách rời tính chất của lực lượng sản xuất. Lực lượng sản xuất là sự thống nhất chất và lượng. Chỉ có hiểu tính chất của lực lượng sản xuất và giai đoạn, trình độ, tình hình, mức độ phát triển của lực lượng sản xuất là thống nhất với nhau, là sự thống nhất chất và lượng, thì mới có thể hiểu được tại sao quan hệ sản xuất lại nhất // tiến trình phát triển của lực lượng sản xuất

định phải phù hợp với tính chất của lực lượng sản xuất.

I. - TẠI SAO QUAN HỆ SẢN XUẤT LẠI NHẤT ĐỊNH PHẢI PHÙ HỢP VỚI TÍNH CHẤT CỦA LỰC LƯỢNG SẢN XUẤT

Để giải đáp vấn đề này, chúng ta hãy phân tích ba khâu của quan hệ sản xuất: chế độ sở hữu tư liệu sản xuất, phân phối và trao đổi, trong đó chủ yếu là phân tích chế độ sở hữu tư liệu sản xuất.

Chế độ sở hữu tư liệu sản xuất có quan hệ chặt chẽ nhất với tính chất của lực lượng sản xuất và tính chất của tư liệu sản xuất. Cũng như tổ chức của quân đội nhất định phải phù hợp với tính chất của vũ khí, quan hệ xã hội trong sản xuất (tức quan hệ sản xuất), công cụ lao động. Tổ chức của quân đội nếu không phù hợp với tính chất của vũ khí thì không thể sử dụng tốt vũ khí; quan hệ sản xuất nếu không phù hợp với tính chất của tư liệu sản xuất, công cụ lao động thì không thể sử dụng tốt tư liệu sản xuất, công cụ lao động. Tư liệu sản xuất, công cụ lao động có tính chất khác nhau đòi hỏi phải có quan hệ sản xuất, trước hết là chế độ sở hữu tư liệu sản xuất, phù hợp với nó. Chính ở đó chúng ta có thể thấy rằng tại sao quan hệ sản xuất lại nhất định phải phù hợp với tính chất của tư liệu sản xuất, công cụ lao động. Chúng ta đều biết, mâu thuẫn cơ bản của phương thức sản xuất tư bản chủ nghĩa là mâu thuẫn giữa nền sản xuất xã hội hóa và chế độ chiếm hữu tư nhân tư bản chủ nghĩa. Chỉ có chế độ công hữu xã hội chủ nghĩa mới phù hợp với tính chất của tư liệu

// nhất định phải phù hợp với tính chất của tư liệu sản xuất. 11

sản xuất, công cụ lao động xã hội hóa. Trong lịch sử, mỗi quan hệ sản xuất phù hợp với tính chất của tư liệu sản xuất lúc đó, đều có nguyên nhân phát sinh và phát triển của nó, đều đã có tác dụng thúc đẩy nhất định đối với sự phát triển của lực lượng sản xuất. Nhưng cũng chính vì đã thúc đẩy lực lượng sản xuất phát triển, do đó đã gây ra sự biến đổi về tính chất của tư liệu sản xuất, mà quan hệ sản xuất đó dần dần trở thành cái trở ngại cho sự phát triển của lực lượng sản xuất, và bị quan hệ sản xuất mới phù hợp với tính chất của lực lượng sản xuất mới đạt được đó thay thế.

Còn sự phù hợp của phương thức phân phối và phương thức trao đổi sản phẩm của xã hội với tính chất của tư liệu sản xuất thì không trực tiếp như sự phù hợp của chế độ sở hữu tư liệu sản xuất với tính chất của tư liệu sản xuất. Phương thức phân phối và phương thức trao đổi sản phẩm của xã hội đều phải dựa trên cơ sở chế độ sở hữu tư liệu sản xuất. Trong khi xem xét phương thức phân phối và phương thức trao đổi sản phẩm của xã hội, chúng ta quyết không được tách rời chế độ sở hữu tư liệu sản xuất của xã hội. Cổ nhiên, phương thức phân phối sản phẩm của xã hội cũng do mức độ giàu có về sản phẩm quyết định; phương thức trao đổi sản phẩm của xã hội cũng do trình độ phát triển của sự phân công trong xã hội quyết định. Nhưng tất cả những cái vừa nói đều chỉ có quan hệ trực tiếp với mức độ phát triển của lực lượng sản xuất. Nếu đem những cái đó gắn liền một cách trực tiếp với tính chất của tư liệu sản xuất thì rõ ràng là đã đơn giản hóa mọi quan hệ phức tạp. Chỉ cần phân tích kỹ lưỡng đến cùng, chúng ta nhất định sẽ thấy rõ

các khâu của quan hệ sản xuất xã hội. Mọi điều kiện nhất định phải phù hợp với tính chất của tư liệu sản xuất. Sở dĩ như thế là vì tính chất, mức độ của lực lượng sản xuất xã hội xét đến cùng cũng là do tính chất của tư liệu sản xuất quyết định. Tư liệu sản xuất có tính chất nhất định // một cách khách quan mức độ nhất định của lực lượng sản xuất, và đòi hỏi phải có chế độ sở hữu tư liệu sản xuất phù hợp với nó, từ đó cũng đòi hỏi phải có phương thức phân phối và phương thức trao đổi sản phẩm của xã hội phù hợp với chế độ sở hữu tư liệu sản xuất đó. // quyết định

C. Mác nói: "Quan hệ xã hội gắn liền một cách chặt chẽ với lực lượng sản xuất. Đi đôi với lực lượng sản xuất đã đạt được, con người thay đổi phương thức sản xuất của họ; đi đôi với sự thay đổi phương thức sản xuất, tức phương thức bảo đảm đời sống của mình, con người cũng sẽ thay đổi mọi quan hệ xã hội của họ. Cối xay bằng tay đẻ ra xã hội do chừa phong kiến đứng đầu, cối xay bằng hơi nước đẻ ra xã hội do nhà tư bản công nghiệp đứng đầu" (5) Theo tôi, ở đây C. Mác muốn nói rằng mỗi phương thức sản xuất đều có cơ sở vật chất kỹ thuật của mình, quan hệ sản xuất nhất định phải phù hợp với tính chất của lực lượng sản xuất, nhất định phải phù hợp với tính chất của tư liệu sản xuất.

Hiểu như thế có phải là hạ thấp tác dụng của người lao động trong lực lượng sản xuất không? Quyết là không. Tác dụng của nhân tố

(5) C. Mác: Sự khốn cùng của triết học, trong Mác-Ang-ghe-nơ: Toàn tập, quyển 4, bản tiếng Trung quốc, Nhà xuất bản nhân dân, 1958, trang 144.

người và nhân tố vật trong lực lượng sản xuất là một vấn đề, còn nhân tố người hay nhân tố vật quyết định tính chất của lực lượng sản xuất thì lại là một vấn đề khác. Đúng, công cụ lao động là do con người chế tạo ra và sử dụng; hơn nữa, cùng một công cụ lao động có tính chất như nhau nhưng trong những quan hệ sản xuất khác, được sử dụng trong tay những người lao động có tính chất khác nhau, thì nó sẽ có tác dụng khác nhau. Những lực lượng tinh thần của người lao động, như thái độ lao động hứng thú lao động, và kỹ năng lao động, kinh nghiệm sản xuất v.v. đều có ảnh hưởng to lớn đối với năng suất lao động, hơn nữa trong điều kiện nhất định, còn có thể quyết định năng suất lao động. Do đó, người lao động là nhân tố năng động trong lực lượng sản xuất, là lực lượng sản xuất, quan trọng trước hết. Nhưng quy đến cùng thì tính chất của lực lượng sản xuất và giới hạn khách quan của lực lượng sản xuất (tức giai đoạn, trình độ và mức độ mà lực lượng sản xuất đạt được) là do tính chất của tư liệu sản xuất, công cụ lao động quyết định. Đương nhiên, giới hạn khách quan do công cụ lao động quy định không phải là chết cứng, vì rằng con người có thể đổi mới công cụ. nhưng chỉ sau khi con người đã đổi mới được công cụ lao động, chinh phục được lực lượng tự nhiên nào đó, thì họ mới phá bỏ được giới hạn cũ của lực lượng sản xuất, mới đạt được lực lượng sản xuất mới. Một biểu hiện quan trọng của tác dụng năng động của con người trong sản xuất là việc đổi mới công cụ lao động, lợi dụng đối tượng lao động nhằm không ngừng tăng cường năng lực của con người trong công

cuộc chinh phục tự nhiên. Trên thực tế, con người sở dĩ là con người, trước hết là vì con người biết chế tạo và sử dụng công cụ lao động để sản xuất. Con người sở dĩ có thể không ngừng biến đổi xã hội, sáng tạo ra lịch sử, trước hết là vì trong sản xuất, họ biết đổi mới công cụ lao động, biết đổi tính chất của lực lượng sản xuất, nhờ đó biến đổi quan hệ sản xuất và toàn bộ tổ chức của xã hội. Cho nên, thừa nhận tính chất của lực lượng sản xuất là do tính chất của tư liệu sản xuất quyết định, không hề có nghĩa là hạ thấp vai trò sáng tạo của con người, mà ngược lại, như vậy là đã giải thích giai trò sáng tạo của con người, theo đúng quan điểm của chủ nghĩa duy vật lịch sử.

Giải thích như trên phải chăng là rơi vào "thuyết công cụ lao động quyết định": không phải. Những người theo "thuyết công cụ lao động quyết định" là những người cho rằng cái quyết định tính chất của xã hội, không phải là quan hệ sản xuất, mà là công cụ lao động. Do đó họ cho rằng chỉ cần có công cụ lao động mới là xã hội sẽ tự nhiên biến đổi tính chất. Rất rõ ràng đó là thứ lý luận máy móc, hơn nữa đó là một thứ lý luận thủ tiêu cách mạng. Còn chúng ta thì cho rằng cái quyết định tính chất của xã hội là quan hệ sản xuất và chế độ chính trị xây dựng trên cơ sở quan hệ sản xuất đó. Chỉ có công cụ lao động mới không thôi thì không thể biến đổi được tính chất của xã hội. Phải biến đổi chế độ kinh tế, chính trị của xã hội thì mới biến đổi được tính chất của xã hội. Song cuộc cách mạng về công cụ lao động tất nhiên phải dẫn tới sự biến đổi về tính chất của lực lượng sản xuất, tất nhiên

phải dẫn tới chỗ làm cho mâu thuẫn giữa lực lượng sản xuất và quan hệ sản xuất trở nên gay gắt, tất nhiên phải dẫn tới cách mạng xã hội. Chính trên ý nghĩa đó, C. Mác đã chế giễu thế lực phản động đả đố ở Châu Âu cho rằng cách mạng là "áo tưởng và đã tắt ngấm, nhưng họ không thấy rằng khoa học tự nhiên đang chuẩn bị một cuộc cách mạng mới" (6). Cho nên "Thuyết công cụ lao động quyết định" là một việc, quan điểm cho rằng tính chất của tư liệu sản xuất quyết định tính chất của lực lượng sản xuất lại là một việc khác chúng ta phải phân biệt. Thuyết công cụ lao động quyết định và các thuyết như "thuyết lực lượng sản xuất", "thuyết duy vật kinh tế", v.v...; nhưng chúng ta thừa nhận tính chất của tư liệu sản xuất quyết định tính chất của lực lượng sản xuất.

III- GIẢI THÍCH THẾ NÀO LÀ HIỆN TƯỢNG CHENCH LỆCH NHẤT THỜI GIỮA QUAN HỆ SẢN XUẤT VÀ LỰC LƯỢNG SẢN XUẤT

Quan hệ sản xuất nhất định phải phù hợp với tính chất của lực lượng sản xuất, lý lẽ đó hoàn toàn đúng. Nhưng trên thực tế thì có hiện tượng 2 cái đó nhất thời phát triển chênh lệch nhau, nghĩa là trong lúc giao thời giữa cũ và mới thì trên cơ sở của cùng một lực lượng sản xuất thường có những phương thức sản xuất khác nhau, tạo thành những phương thức sản xuất khác nhau. Lấy nông nghiệp nước ta làm ví dụ. Từ sau ngày được giải phóng đến nay, điều kiện vật chất kỹ thuật của lực lượng sản xuất nông nghiệp nước ta còn chưa hoàn toàn biến đổi về chất, nhưng quan hệ

(6) Vin-ham Líp-nếch: Hồi ức về C. Mác, trong Hồi ức về C. Mác và F. Anghen, bản tiếng Trung quốc, nhà xuất bản Nhân dân 1957, trang 100.